
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА НАСЕЛЕННЯ СТЕПОВОГО ПОБУЖЖЯ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОЗЕРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ)

УДК 902:903

Матвієнко Л. В.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

В статті визначаються основні галузі економічного розвитку племен Білозерської культури Степового Побужжя в контексті формування та функціонування економічної системи давньої ойкумени. Доведено, що за білозерського часу зберігалися риси скотарсько-землеробської форми господарювання.

Ключові слова: Білозерська культура, господарство, населення, скотарство, землеробство.

Причорноморська територія є окраїною Великого Степу протяжністю від Тихого Океану до Карпат. Степове Побужжя є складовою частиною Північно-Західного Причорномор'я і займає територію нижньої течії річки Південний Буг. З півночі його обмежує Гранітне Побужжя та лісостепова зона сучасної України, а з Півдня регіон має вихід до Чорного моря.

Протягом доби пізньої бронзи в Надчорноморських степах проживали племена-носії Сабатинівської та Білозерської археологічних культур. Більшість дослідників вважають Сабатинівську культуру найвищим піком у культурному розвитку племен степової смуги Східної Європи бронзового віку (щільність поселень, фундаментальні архітектурні споруди, розвинуте ремісництво, землеробство та пасовищне скотарство, яскрава та складна матеріальна та духовна культура) [1].

Епоха Білозерської археологічної культури (XII–X ст. до н. е.) є перехідною не тільки в технологічному (бронзові артефакти витісняються залізними), але й у господарському аспекті – від сформованого протягом століть осілого (землеробського) побуту й способу ведення господарства населення регіону

переходить до кочового. На цей змушений перехід впливав еколого-кліматичні фактори: поступове висихання степу, збільшення оранки землі, знищення рослинності [2].

Носії Білозерської культури вели комплексне осіле господарство. Базовою господарською основою суспільства лишалась сім'я, що мешкала нерідко в ізольованій садибі хутірського типу. Невисока густота населення величезних просторів усередині Білозерського ареалу створювала сприятливі умови для розвитку відгінного тваринництва за умов жорсткішого сухого та прохолодного клімату. Фактично, на межі II–I тис. до н. е. були створені передумови для переходу до кочового скотарства. У господарстві білозерців можна виділити три напрямки:

- 1) харчова сфера виробництва;
- 2) ремісничка сфера виробництва;
- 3) обмін та торгівля.

Тваринництво із складової стало базовою сферою господарства, хоча й було вимушене змінювати склад череди відповідно до нових умов, порівняно з попереднім періодом. Кількість коней перевищила поголів'я дрібної рогатої худоби. Їх використовували як тяглову силу. Переважав м'ясний напрямок у розведенні худоби.

Землеробство носило допоміжний характер і фіксується здебільшого в Правобережному степу, де вирощували переважно просо, а також ячмінь, жито.

Для харчової сфери виробництва певне значення мали мисливство та рибальство.

З ремісничої сфери виробництва провідну роль відігравали ливарна справа та металообробка. Обробка металів у господарстві білозерських племен відігравала істотну роль, не дивлячись на труднощі, пов'язані з довозом сировини. Гострий дефіцит сировини змусив майстрів мобілізувати резерви металевих брухту. В той час припинили практику загопування скарбів, що склалися з великої кількості бронзових виробів, а також відмовились від виробництва металомістких артефактів (клепані казани, сокири, мечі, металевий посуд). Криза сировини спонукала до використання твердих матеріалів,

альтернативних бронзі, зокрема кременю та заліза.

Обробка кременю та інших порід каменю дещо пожвавилася, за гострої нестачі металів. Проте якихось надзвичайних досягнень в цій галузі зафіксувати не вдається. Можна лише відзначити прагматичний підхід населення до цієї сировини та її значний вжиток в зоні степів.

Литво металевих речей мало спеціалізований характер. На поселеннях Нижнього Дніпра виробництво металів здійснювали майстри-професіонали, що поєднували навички ливарника та коваля. Епохальним досягненням металообробки за доби фінальної бронзи стало опанування технології обробки заліза та налагодження виробництва перших серій біметалевих та суцільно залізних ножів.

Іншим технічним досягненням доби, тісно пов'язаним з металообробкою, постала білозерська школа склярства [3]. Вона розвинулася на відходах металообробного виробництва. Мідь та бронза додавалися до хімічного складу бірюзової скляної маси як барвники [4].

Керамічне виробництво також набувало ознак професійності. На це вказує уніфікація форм та стандартів якісного столового посуду.

Серед кістяних виробів переважають знаряддя праці, що використовувались у чинбарному (струги, лощила, проколки) та керамічному (шпателі, лощила, "ножі") виробництвах [5]. Найретельніше виготовлялися псалії та інші деталі кінської вузди, які лише іноді прикрашали циркульним візерунком.

Археологічні матеріали із залишків поселень та могил засвідчують високий рівень обробки дерева, аж до виготовлення якісних дощок для спорудження усипальниць еліти та колісного транспорту. На жаль, погана збереженість деревини не дозволяє в повній мірі розкрити вказану проблему.

Таким чином, в жителів Причорноморських степів за білозерського часу зберігалися риси скотарсько-землеробської форми господарювання. Простежувалася тенденція переходу населення Степового Побужжя від осілого способу життя, при якому провідну роль відігравало землеробство, до кочового побуту, коли скотарство почало превалювати над землеробством, а тісніші

етнокультурні контакти почали яскраво простежуватися в матеріальній культурі жителів регіону. Господарська діяльність мешканців Степового Побужжя в період кризи технології бронзових виробів XII–X ст. до н. е. орієнтувалася на розвиток різноманітних промислів та на підтримання економічних зв'язків з окремими регіонами ойкумени.

Література

1. *Березанская С.С.* Культуры эпохи бронзы на территории Украины / [Березанская С.С., Отрощенко В.В., Чередниченко Н.Н., Шарафутдинова И.Н.] – К.: Наукова думка, 1986. – С.83-116.
2. *Гумилев Л.Н.* О термине "этнос" / Л.Н. Гумилев // Доклады и сообщения отделений и комиссий ГО СССР. – Л.: Нева, 1967. – Выпуск 3. – С.3-17.
3. *Островерхов О.С.* Склярство білозерського часу / О.С. Островерхов. // Археологія. – 2001. - № 2. – С.3-21.
4. *Оленковський М.П., Гершкович Я.П.* Поселення білозерської культури – Великі Копані I / М.П. Оленковський, Я.П. Гершкович // Археологічні та історичні дослідження Херсонщини. – Херсон: Айлант, 1993. – С.10.
5. *Сапожникова Г.В.* Костяные орудия с поселения Струмок III / Сапожникова Г.В., Секерская Е.П., Черниенко Ю.А. // Северо-Восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит-бронзовый век). – Донецк, 1996. – Ч. 2 – С.71-72.

Matvienko L. V. The directions of economy of Steppe Pobuzhzhya population (on the pattern of Bilozersk culture)

The main features of economic development of the tribes of Step Pobuzhzhya Bilozersk culture in the context of forming and functioning economic system of oykumena have been defined. It has been proved that forms of cattle-breeding and agriculture remained during Bilozersk time.

Key words: *Bilozersk culture, farm, population, cattle-breeding, agriculture.*